

Доцент кафедри державно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
економіки і права Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького,
кандидат юридичних наук
Сокурєнко О.М.

**Окремі питання кваліфікації злісного ухилення від виконання робіт
засудженим, що відбуває покарання у виді обмеження волі**

Стаття присвячена застосуванню дворазової дисциплінарної преюдиції при кваліфікації злісного ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у виді обмеження волі. Дане дослідження розкриває проблематику застосування дворазової дисциплінарної преюдиції та висвітлює ці проблеми у судовій практиці.

Статья посвящена применению двухразовой дисциплинарной преюдиции при квалификации злостного уклонения от выполнения работ осужденным, отбывающим наказание в виде лишения свободы. Данное исследование раскрывает проблематику использования двухразовой дисциплинарной преюдиции и освещает эти проблемы в судебной практике.

The article is devoted to a usage of double reiterated disciplinary prejudication affiliated the qualification of malicious wriggling out of the work of a convicted, that serves one's sentence in the form of limitation of once freedom. Research investigation discloses the problem of usage double reiterated disciplinary prejudication and enlightens these problem in judicial practice.

Ключові слова. Відбування покарання, правова держава, позбавлення волі, засуджений, запобігання, злочин, криміналізація.

Вступ. З моменту проголошення Україною незалежності в її соціально-політичному й економічному житті відбулися суттєві позитивні зміни. Прийнято новий Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси, низку законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кримінально-виконавчих установ, безпосередньо пов'язаних із сферою забезпечення порядку та умов виконання та відбування кримінальних покарань,

зміною компетенції адміністрації цих державних органів, врегулюванню питання застосування основних методів та заходів впливу на засуджених, змісту прав і обов'язків засуджених до позбавлення та обмеження волі.

В ст. 124 Конституції України передбачено, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [1]. В зв'язку з цим, особа, яка ухиляється від виконання судового рішення порушує норму основного закону держави, а також норму кримінального закону. В Кримінальному кодексі України в XVIII розділі Особливої частини передбачено ряд статей, що передбачають кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання. Так, ч. 1 ст. 390 КК України передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі, а однією із таких форм ухилення є злісне ухилення від робіт, особою засудженою до обмеження волі.

Проблеми ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі з позицій кримінального та кримінально-виконавчого права досліджували такі вчені: Л.В. Багрій-Шахматов, В.Б. Василець, А.М. Джужа, В.І. Єгоров, В.А. Клименко, С.Ю. Лукашевич, Ю.С. Міхлін, О.І. Плужнік, А.Х. Степанюк, П.В. Тепляши, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубніков, Ю.А. Чеботарьова, О.І. Шинальський, Т.А. Шулежко, А.О. Яровий та інші.

Проте, слід визнати, що, незважаючи на досить детальне розроблення даної проблеми в науковій літературі, такі питання, як визначення поняття злісності, значення застосування дисциплінарних стягнення до осіб, що відбувають покарання у виді обмеження волі, залишаються спірними в науці кримінального права, та не знаходять єдиного вирішення в судовій практиці.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка проблеми застосування дворазової дисциплінарної преюдиції при кваліфікації злісного ухилення від робіт з боку засудженого, який відбуває покарання у вигляді обмеження волі, та виявлення проблем у судовій практиці.

Результати дослідження. Однією із форм ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, що передбачено ч. 1 ст. 390 КК України, – є злісне ухилення від робіт. Відповідно до ч. 1 ст. 61 КК України покарання у

виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці [2]. Отже, залучення засудженого до праці під час відбування такого виду покарання є однією із обов'язкових складових цього покарання. Якщо засуджений ухиляється від робіт, то цим самим він порушує мету даного виду покарання (виправлення з обов'язковим залученням до праці), тому, законодавець і передбачив кримінальну відповідальність за таке діяння.

Умови праці засуджених, які ухиляється від робіт, закріплено у ст. 60 КВК України де сказано, що засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправного центру, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою.

В окремих випадках, з дозволу начальника установи, допускається залучення до праці засуджених за межами території виправного центру, але в межах району дислокації установи – за умови щоденного повернення їх до житлової зони установи, а також постійного зв'язку з черговою частиною. Це дає можливість забезпечити засуджених відповідною роботою у разі її відсутності на виробництві виправного центру, і сприяє бажанню засуджених працювати за раніше обраною професією чи спеціальністю. Дійсно, після відбуття покарання така особа матиме більше шансів працевлаштуватися на роботу і зможе забезпечувати себе та свою сім'ю, швидше пройде процес соціальної адаптації після звільнення. У свою чергу, якщо власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган залучає до роботи засуджених, то він зобов'язаний забезпечити їм можливість участі у суспільно корисній праці за місцем роботи з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організовувати первинну професійну підготовку і створити необхідні побутові умови [3].

Категорично забороняється постійне проживання засуджених на робочих об'єктах виправних центрів, а також ухилення від визначених маршрутів пересування та їх використання у якості водіїв легкового транспорту. Якщо

засуджений, працюючи на підприємстві, з яким на договірній основі укладено угоду між адміністрацією виправного центру і підприємством чи організацією незалежно від форми власності, заблукав під час виконання певних робіт і не може повернутися вчасно до вказаного місця, то така особа не підлягає кримінальній відповідальності за самовільне залишення місця обмеження волі. Але якщо ця особа, заблукавши, через деякий час знайшла дорогу і не повернулася до місця відбування покарання, то така особа повинна притягуватися до кримінальної відповідальності за самовільне залишення місця обмеження волі. Вважається, що початковим моментом вчинення такого злочинного діяння є той момент, коли засуджений знайшов дорогу і міг повернутися до місця відбування покарання.

У разі самовільного залишення засудженим місця обмеження волі, вживаються всі невідкладні заходи щодо встановлення його місцезнаходження. Якщо такі заходи не дають позитивних результатів, то відповідно до ч. 2 ст. 68 КВК України, адміністрація виправного центру надсилає прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 1 ст. 390 КК України [3].

Відповідно до кримінального законодавства України ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі, що проявляється в формі ухилення від робіт, повинно бути обов'язково злісним. Що ж розуміється під злісним ухиленням від робіт? Відповідно до ст. 133 КВК України злісним порушником установленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі є засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації, необґрунтовано відмовляється від праці (не менш як три рази протягом року) та вчинив протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, що виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку [3]. Тобто, злісним порушником у виді позбавлення волі буде вважатися така особа, що не виконала законних вимог адміністрації устави відбування покарання не один раз, а декілька. В даному випадку мова йде, як мінімум, про три таких

порушення і обов'язковою умовою є те, що до такої особи були застосовані міри дисциплінарного характеру.

У теорії кримінально-виконавчого права, не існує єдності стосовно поняття “злісного порушника”, у зв'язку з цим науковцями сформовано два різних погляди відносно такого поняття, а саме:

а) за характером вчинених проступків, що є тяжкими і зухвалими навіть у одиничному числі;

б) у якості тяжкого, злісного за видом стягнення.

Як вказує професор В.М. Трубников, думка деяких вчених про особливо зухвалий характер останнього порушення або навіть одного з порушень вимог режиму є помилковою [4, с. 43]. Такі міркування приводять до висновку про певну винятковість останнього (третього) порушення вимог режиму, тому що злісним вважається тільки таке порушення, що безпосередньо пов'язане з особливо зухвалою поведінкою засудженого.

У визначенні поняття “злісний”, лежить тяжкість проступків та їх кількість. Відносно тяжкості проступків, то вони в певній мірі подібні, а саме ухилення (невиконання) від роботи. Відносно кількості, то потрібно звернути увагу на те, що засуджений повинен ухилятися від робіт мінімум три рази, за що до такої особи в обов'язковому порядку, за перші два порушення повинні бути накладатися дисциплінарні стягнення, що передбачені ч. 1 ст. 68 КВК України. У зв'язку з цим, злісне ухилення від робіт, за яке передбачена кримінальна відповідальність, буде визнаватися тоді злісним, коли засуджений скоїть не менше трьох таких ухилень від робіт, і за перші два з таких порушень, обов'язково до засудженого повинні були застосовуватися заходи дисциплінарного стягнення, і не будуть погашені строки давності за перші два стягнення.

Якщо розглядати такі два поняття, як систематичне та злісне ухилення від робіт, то при їх визначенні є одна головна відмінність, а саме: при систематичному порушенні йдеться мова лише про сам факт вчинення засудженим, таких проступків. В визначенні злісності йдеться мова про неодноразове порушення (складне систематичне діяння), і головною умовою

злісності є той факт, що до засудженого застосовувалися заходи дисциплінарного характеру (мінімум два рази), і лише за вчинення третього такого ухилення від робіт засуджена особа буде притягуватися до кримінальної відповідальності. Дійсно, держава в особі компетентних органів, не має на меті відразу ж притягувати таку особу до кримінальної відповідальності за вчинення одного факту ухилення від робіт, а лише після того, як вона вчинила два таких проступки і не виправилася, представники адміністрації КВУ повинні відреагувати більш жорстокішими методами впливу на порушення такої особи – вжити заходів кримінально-правового характеру.

У разі визначення злісного ухилення від робіт, можна виділити характерні ознаки:

1) вчинення тих діянь, які заборонені Кримінально-виконавчим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарання, тобто здійснення вузького, установленим законом, кола діянь (ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у виді обмеження волі);

2) така злісність утворюється лише за наявності трьох самостійних діянь (ухилення від робіт), що вчинені однією особою. Але обов'язково, за перші два діяння, за умови яких особа ухилялася від робіт, до такої особи, застосовувалися заходи дисциплінарного стягнення. Останнє (третє) діяння (ухилення від робіт) являє собою підвищену суспільну небезпеку і тому винний притягується до кримінальної відповідальності;

3) засуджений притягується до кримінальної відповідальності не за те, що вчинив три ухилення від робіт, а лише за одне таке ухилення, але за умови, якщо за два перших таких ухилення, що вчинені раніше, він піддавався заходам дисциплінарного впливу;

4) потрібне дотримання відповідного строку давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, строку звернення стягнення до виконання і строку погашення правових наслідків дисциплінарних заходів впливу.

Надання кримінально-правового значення попередньому застосуванню до винного заходів дисциплінарного впливу в теорії кримінального права носить найменування дисциплінарної преюдиції [5, с. 51].

Кримінально-правова норма, що пропонується нами до введення у КК України є нормою із дворазової дисциплінарною преюдицією, оскільки настання кримінальної відповідальності обумовлюється дворазовим попереднім застосуванням відповідних заходів дисциплінарного впливу. При цьому встановлення дворазової дисциплінарної преюдиції дозволить адміністрації кримінально-виконавчої установи відкритого типу, застосувати різні заходи дисциплінарного впливу перш, ніж притягнути засудженого до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт засудженим, що відбуває покарання у виді обмеження волі.

Дворазова дисциплінарна преюдиція пов'язується із вчиненням двох самостійних порушень встановленого порядку відбування покарання у виді обмеження волі, а саме ухилення від робіт засудженого, що відбуває покарання у виді обмеження волі. Кожне із цих порушень не підпадає під дію кримінального закону, а тягне за собою відповідальність лише в дисциплінарному порядку. Тому систематичні (неодноразові) порушення встановленого порядку відбування покарання (ухилення від робіт під час відбування покарання засудженим у виді обмеження волі) не перетворює такі діяння в кримінально-карані. Вирішальне ж значення щодо притягнення до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від роботи, має попереднє застосування заходів дисциплінарного впливу до засудженого за порушення режиму відбування покарання у виді обмеження волі. Тільки в тому випадку, коли за перші два порушення режиму, засуджений піддавався заходам дисциплінарного впливу і вони не дали позитивного результату, не вплинули на його поведінку, вчинення третього порушення порядку відбування покарання повинно розглядатися як злочин. Це вказує на те, що поведінка засудженого після відбуття двох попередніх дисциплінарних стягнень не змінилася у кращий бік.

Також, можна відмітити те, що засуджений притягується до кримінальної відповідальності не за вчинення трьох порушень режиму відбування покарання, а лише за третє порушення, але обов'язковою умовою є те, що за перші два порушення він піддавався заходам дисциплінарного впливу, що не дало позитивного результату. Але трапляються такі випадки, що коли засуджена особа, яка відбуває покарання у виді обмеження волі, ухиляється від виконання робіт (чотири рази), і до такої особи за кожне із чотирьох таких ухилень від робіт застосовуються міри дисциплінарного характеру. Потім коли особа відбуває дисциплінарне стягнення за четверте таке ухилення, суд без належних на те підстав, визнає чотири таких ухилення від робіт – злісними, і притягує таку особу до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт. На нашу думку це є невірною, адже така особа повинна притягуватися до кримінальної відповідальності за третє (чи четверте, чи п'яте, і т.д.) таке порушення, а за перші два до неї застосовувалися міри дисциплінарного характеру. Тобто, обов'язково потрібно відмітити, що за третє порушення засуджений, який ухилився від робіт не повинен був притягуватися до дисциплінарної відповідальності. Інакше, якщо за третє ухилення від робіт правами начальника виправного центру буде застосоване дисциплінарне стягнення, то в такому разі особу притягнути до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від робіт (ч. 1 ст. 390 КК України), потрібно притягувати лише за четверте ухилення, і обов'язково те, що вона за таке ухилення не притягувалася до дисциплінарної відповідальності. Отже, злісне ухилення від робіт носитиме характер “злісності” лише тільки тоді, коли такі діяння свідчитимуть про складний систематичний характер вчинюваних діянь. Свідченням цього є той факт, що відповідно до вироку суду засуджений М., який відбував покарання у виді обмеження волі 28.11.2002 самовільно залишив робоче місце, за що правами начальника установи був поміщений до дисциплінарного ізолятора строком на 10 діб. Після чого засуджений М. 5.02.2003 без поважних причин не вийшов на роботу, у зв'язку з чим йому було оголошено сувору догану. Потім 19.03.2003 засуджений М. без поважних причин не виконав змінне завдання, за що йому було оголошено сувору догану.

Також 8.04.2003 засуджений М. без поважних на те причин не вийшов на роботу, за що був поміщений до дисциплінарного ізолятора, строком на 7 діб. Після чого засудженого М., що відбував покарання у виді обмеження волі притягнули до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі, що передбачено ч. 1 ст. 390 КК України [6].

Однією із складових ознак злісного ухилення від робіт, засудженою особою до обмеження волі, є вирішення питання про строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення встановленого порядку відбування покарання, точне дотримання якого є передумовою законного і обґрунтованого встановлення дворазової дисциплінарної преюдиції. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою Х. Шейніна, який підкреслює, що обставинами, які виключають ознаку повторності, є закінчення строку, у період якого до винного можуть бути застосовані заходи адміністративного або дисциплінарного впливу, а також зняття зазначених стягнень [7, с. 42].

Строк давності притягнення до дисциплінарної відповідальності вказаний у ч. 5 ст. 69 КВК України, яка передбачає, що стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку [3]. Із змісту закону вбачається, що коли після закінчення десятиденного строку (або максимального – шестимісячного) стягнення не було накладено, то воно визнається юридично неіснуючим і не може спричинити будь-яких правових наслідків.

Крім строку давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, при характеристиці злісності як конструктивної ознаки складу злочину, що передбачений ч. 1 ст. 390 КК України, необхідно з'ясувати питання про строк звернення стягнення до виконання. Відповідно до ч. 6 ст. 69 КВК України накладене стягнення звертається до виконання, як правило, негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення [3]. Якщо протягом одного місяця з дня накладення стягнення воно

не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується. У цьому положенні закону йдеться про терміни виконання накладених стягнень.

Важливу роль при характеристиці злісності, також має з'ясування питання про строки погашення правових наслідків дисциплінарних заходів впливу. Відповідно до ч. 7 ст. 69 КВК України вказано, якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення, засуджений, не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення [3]. В разі вчинення засудженим, що відбуває покарання у виді обмеження волі, нового порушення режиму відбування покарання (ухилення від роботи), протягом шестимісячного строку з моменту накладення дисциплінарного стягнення за перше порушення режиму, то відповідно до ч. 7 ст. 69 КВК України накладене в цей період нове стягнення на засудженого перериває перебіг зазначеного строку і його обчислення розпочинається знову з дня відбуття останнього стягнення.

Пояснюючи це, можна відмітити те, що в разі якщо засуджений, який відбуває покарання у виді обмеження волі, з дня застосування дисциплінарного стягнення за перше ухилення від робіт, знову буде притягнутий до дисциплінарної відповідальності за вчинення другого ухилення від роботи, то строк перебігу давності, що йшов за вчинення першого ухилення від робіт, буде перериватися і знову розпочнеться з моменту застосування дисциплінарного стягнення за друге ухилення від робіт. Потім, якщо засуджений вчиняє третє ухилення від робіт протягом 6 місячного строку з дня застосування другого дисциплінарного стягнення, то таке третє ухилення від робіт і буде підставою притягнення його до кримінальної відповідальності, що свідчитиме про злісний характер ухилення від робіт. Виходячи з цього, можна відмітити те, що лише за третє ухилення від робіт, засуджений, що відбуває покарання у виді обмеження волі буде притягуватися до кримінальної відповідальності.

Висновки. Проаналізувавши об'єктивну сторону ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі, що проявляється у формі злісного ухилення від робіт засудженою особою, що відбуває покарання у виді обмеження волі, можна прийти до висновку, що в диспозиції даної статті потрібно закріпити дворазову дисциплінарну преюдицію за вчинення такого діяння, що буде

обов'язковою підставою притягнення засудженого до кримінальної відповідальності, а саме: злісне ухилення від робіт, якщо воно скоєно засудженою особою до обмеження волі, до якої двічі, протягом шести місяців, застосовувалися дисциплінарні заходи за такі ж порушення. Але з диспозиції статті не буде чітко зрозуміло протягом якого часу діє дисциплінарна преюдиція. Виходячи з цього, потрібно відмітити те, що помилковою є та позиція, яка полягає в тому, що час відраховується з моменту вчинення таких ухилень. Адже в законі буде конкретно вказано, що відповідальність настає з моменту застосування заходів дисциплінарного характеру. Також на перший погляд буде не зрозуміло, чи вірною буде позиція, що перші два порушення, за які засуджена особа підлягала застосуванню заходів дисциплінарного характеру, повинні бути скоєні протягом 6 місячного строку, а третє ухилення від робіт, що явилось підставою притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, було скоєно до того, як пройшло 6 місяців з дня застосування заходів дисциплінарного характеру за перше порушення. Як відмічає професор В.М. Трубников, така позиція є помилковою, адже вона значною мірою звужуватиме період часу, що буде необхідний для застосування виховних заходів щодо засудженого, а також буде суперечити положенням кримінально-виконавчого законодавства відносно строку давності погашення дисциплінарно-правових заходів [8, с. 100-101].

Висновки та пропозиції, викладені у науковій статті, можуть бути використані у науково-дослідній роботі – як матеріал для подальшого дослідження інституту ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі; у правотворчості – для вдосконалення норм кримінального законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду, пов'язаних із проблемами кваліфікації злочинів проти правосуддя та можуть слугувати підґрунтям для подальших розроблень наукових пропозицій у цьому напрямку.

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25 – 26. – Ст. 131.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3 – 4. – Ст. 21.
4. Кримінально-виконавче право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В.М. Трубникова – Харків: Право, 2001. – 384 с.
5. Малков В.П. Повторность проступка и уголовная ответственность / Под ред. А.Т. Баженова. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1968. – 123 с.
6. Архів місцевого суду Конотопського району Сумської області, справа № 1-152/2003.
7. Шейнин Х. О повторности совершения преступлений // Соц. законность. – 1963. – № 5. – С. 40 – 42.
8. Науково-практичний коментар до Закону України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”. Х.: “Рубікон”, 1998. – 112 с.